

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Μιχάλης Μοδινός, *Μύθοι της ανάπτυξης στους τροπικούς. Οικογεωγραφία*, εκδ. «Στοχαστής», σελ. 211, Αθήνα 1986

Για όσους πιστεύουν στην αρχή της ανάπτυξης με κάθε θυσία και όποιο κόστος, σίγουρα το βιβλίο *Μύθοι της Ανάπτυξης στους Τροπικούς* προσφέρει ένα πλούσιο υλικό για έντονο προβληματισμό, αν φυσικά το διαβάσουν μ' ανοιχτό μυαλό. Γιατί βέβαια ο συγγραφέας πιστεύει πως είναι αυτή ακριβώς η αναπτυξιακή ιδεολογία που οδήγησε την Βραζιλιάνικη και Μεξικάνικη οικονομία στην χρεωκοπία και την Αιθιοπία στην πείνα, που υπονομεύει σήμερα τα εθνικά πάρκα στην Κένυα και το τροπικό δάσος του Αμαζονίου, που εξυφαίνει τον αφανισμό των νομάδων στην Σαχάρα και την επέκταση της ερήμου στο Σαχέλ, που συρρίκνωσε τέλος, τις ελπίδες για την επιτυχία της αγροτικής μεταρρύθμισης στην Κολομβία όσο και της επανάστασης στην Κούβα του Φιντέλ.

Από την άλλη πλευρά, το βιβλίο του Μιχάλη Μοδινού δεν στέκεται μόνο στην κριτική του αναπτυξιακού μοντέλου που ακολουθήθηκε στις συγκεκριμένες χώρες, αλλά στοχεύει, μέσα από παράλληλες ιστορικές, ανθρωπολογικές και γεωγραφικές αναφορές, στην ανάδειξη της οικολογικής προβληματικής. Η οικολογική οπτική προσέγγισης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων αποδεικνύεται ιδιαίτερα ικανοποιητικό εργαλείο για την ανάλυση και ερμηνεία των προβλημάτων των διαφόρων περιοχών. Προκύπτει, έτσι πως η άκριτη υιοθέτηση εισαγόμενων αναπτυξιακών προτύπων, που αγνοούν προκλητικά τις τοπικές γνώσεις και εμπειρίες, αποτέλεσε την κύρια αιτία όχι μόνο των φυσικών καταστροφών αλλά και των κοινωνικών κρίσεων που πλήττουν τις συγκεκριμένες χώρες, και όχι μόνον αυτές. «Η οικολογική προβληματική ήρθε λοιπόν να επανεπικαιροποιήσει τη σχέση μεταξύ της φύσης και της κοινωνίας, μεταθέτοντας τις νοητές γραμμές του προβληματισμού. Η κριτική της ανάπτυξης απέκτησε σταδιακά δραματική επικαιρότητα. Ήταν ορατές πλέον οι μη αντιστρεπτές επιπτώσεις της στα οικοσυστήματα ή αλλιώς, οι εξωτερικές της επιβαρύνσεις. Ήταν ορατή ακόμη η αποσύνθεση των κοινωνικών σχέσεων που επέφερε και –το κυριότερο– η ανικανότητα που επέβαλε στις τοπικές κοινωνίες για διαχείριση του περι-

βάλλοντος τους. Στερώντας από τους πρωτόγονους ή αναπτυσσόμενους λαούς την ικανότητα περιγραφής του κόσμου τους, η προϊούσα τεχνολογία τους στερούσε την σοφία χιλιετηρίδων. Με την έναρξη τους στην παγκόσμια αγορά, οι επιμέρους πολιτισμοί εξομοιώθηκαν, ομογενοποιήθηκαν, μεταβλήθηκαν σε “εργατικά χέρια” ή “αγοραστική δύναμη”, έχασαν οριστικά τη λάμψη και τον πλούτο της σκέψης τους». Καταδεικνύεται έτσι πως η με θεαματικούς ρυθμούς τροποποίηση της παραγωγικής βάσης των τοπικών κοινωνιών αποτελεί το κλειδί για την ερμηνεία της μεταστροφής στις σχέσεις τους με την φύση, και συνεπώς, των οικολογικών καταστροφών που ακολούθησαν και θ’ ακολουθήσουν. Προτείνεται λοιπόν η επανασυμφιλίωση του ανθρώπου με την φύση ως η μόνη λύση για την άρση των οικολογικών αδιεξόδων στα οποία έχουμε οδηγηθεί. Συμφωνούμε απόλυτα με την συγκεκριμένη θέση, θεωρούμε όμως πως το τελικό ζητούμενο αναφέρεται επίσης στην αναζήτηση των αιτιών όσο και την ακύρωση των προϋποθέσεων, που περιορίζουν την εμπέλεια της πιο πάνω πρότασης. Μια τέτοια διερεύνηση δεν εντάσσεται φυσικά στους στόχους αυτού του βιβλίου, αποτελεί πάντως μια από τις προκλήσεις που πρέπει ν’ αντιμετωπίσει το οικολογικό κίνημα!

Οι *Μύθοι της Ανάπτυξης στους Τροπικούς* καταρρίπτουν επίσης έναν άλλον μύθο, ευρύτατα διαδεδομένο στους κύκλους μιας σημαντικής μερίδας της Αριστεράς, ότι δηλ. η μεταβολή του κοινωνικού καθεστώτος αποτελεί πανάκεια για την επίλυση των προβλημάτων των διαφόρων χωρών. Έτσι στην Αιθιοπία ενώ ο μεγάλος λιμός των αρχών της προηγούμενης δεκαετίας συνετέλεσε στην πτώση του Χαϊλέ Σελασιέ, το μαρξιστικό-λενινιστικό καθεστώς, που του αντικατέστησε, δεν κατάφερε να μειώσει την απειλή της πείνας στις αρχές της δεκαετίας του ’80, ούτε, πολύ περισσότερο, να οδηγήσει την χώρα στον 20ο αι.... «Ο κόσμος, περισσότερο από σοσιαλιστικός ή καπιταλιστικός, είναι βιομηχανικός, όπως θάλεγε και ο Raymond Aron. Είναι όμως και κόσμος της ανάπτυξης, θα πρόσθετε ο Ιβάν Ίλιτς», γράφει κάπου ο ΜΜ. Καταθέτει δε με το βιβλίο του τις προσωπικές του εμπειρίες σχετικά με τις επιπτώσεις αυτής της ανάπτυξης τόσο στην φύση όσο και στην κοινωνία 9 συγκεκριμένων γεωγραφικών ενοτήτων. Προσπάθησα, λέει ο συγγραφέας, «από διάφορες οπτικές γωνίες, να δέσω την ποσοτική περιγραφή μιας οικονομικο-κοινωνικής πραγματικότητας με το προσωπικό μου ημερολόγιο... Η διαλεκτική Φύση-Πολιτισμός ή Ανάπτυξη-Πρωτογονισμός δεν θέλησα πάντως να εγκαταλειφθεί σε κανένα σημείο του κειμένου. Το αποτέλεσμα της σύνθεσης φαίνεται –λίγο φιλολογικά– να είναι η “εκδίκηση της Φύσης”, που αντιδρώντας, στις έξωθεν επεμβάσεις, απειλεί τις ισορροπίες που τείνουν να εγκαθιδρυθούν». Πιστεύουμε πραγματικά πως οι *Μύθοι της Ανάπτυξης στους Τροπικούς* δικαιώνουν τις προθέσεις του συγγραφέα. Εφοδιασμένος ο ίδιος με τις απαραίτητες γνώσεις των ιστορικών, γεωγραφικών και εθνολογικών χαρακτηριστικών των περιοχών που εξετάζει, καταφεύγει παράλληλα στις πηγές της πολιτικής οικολογίας και ανατέμνει τις τοπικές ιδιαιτερότητες, αναλύει τα προβλήματα, καταγγέλλει τα αναπτυξιακά μοντέλα που εφαρμόστηκαν και προειδοποιεί για τα επερχόμενα δεινά που εγκυμονεί η κυρίαρχη αναπτυξιακή λογική.

Έτσι, στην περίπτωση της Σαχάρας, η αυθαίρετη χάραξη συνόρων από τα αποικιακά έθνη οδηγεί αμέσως μεν στον «αυθαίρετο καταταμαχισμό πολλών εκατοντάδων αφρικανικών εθνοτήτων», εμμέσως δε στην επέλαση της ερήμου εξαιτίας της προοδευτικής ενσωμάτωσης των νομάδων και της συνακόλουθης εγκατάλειψης των παρυφών της Σαχάρας. Επομένως, «οι αιτίες για τις κατά τόπους καταστροφές θα πρέπει κυρίως ν’ αναζητηθούν στις νέες πολιτισμικές στάσεις που αγνοούν τις τοπικές οικολογικές παραμέτρους».

Σ’ ότι αφορά στο Σαχέλ το κύριο πρόβλημα που είναι η έλλειψη του νερού, επιδεινώνεται από τις ανθρώπινες επεμβάσεις. «Η μετατροπή των βοσκοτόπων σε καλλιεργούμενες εκτάσεις ανέτρεψε σε πολλές περιπτώσεις την εύθραυστη ισορροπία μεταξύ εδάφους και

φυτικής κάλυψης» γράφει ο ΜΜ. Αποτέλεσμα αυτών των επεμβάσεων ήταν η επέκταση των γεωργικών ζωνών σε βάρος των νομαδικών βοσκοτόπων και η αποτυχία της πράσινης επανάστασης καθώς βασίζεται στην μονοκαλλιέργεια. «Η έρμημος επεκτείνεται λοιπόν και κάπως έτσι ο κύκλος κλείνει, με τις κοινωνίες αυτές τις άμεσα εξαρτώμενες από μονοκαλλιέργειες να γίνονται εξαιρετικά ευαίσθητες στις ξηρασίες και πρακτικά ανίκανες πλέον να διασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Η πείνα και οι λιμοί είναι επομένως η άμεση συνέπεια της "ανάπτυξης" και ενός διεθνούς παραγωγικού συστήματος που δεν άφησε στις νομαδικές φυλές σοβαρά περιθώρια επιλογών...», συμπεραίνει ο συγγραφέας.

Στην Κένυα η Δύση έχασε το «στοίχημα» της ήπιας οικονομικής ανάπτυξης που στηρίχτηκε στην πολιτική των εθνικών πάρκων από την μια πλευρά, και στον τουρισμό από την άλλη. Η άγρια φύση κινδυνεύει σήμερα να καταστραφεί εξαιτίας της επιθετικής στάσης των ντόπιων απέναντι στον σχεδιασμό των εθνικών πάρκων και την διατήρηση της άγριας πανίδας ως αποτέλεσμα μιας προϊούσας υποβάθμισης του ρόλου των παραδοσιακών δραστηριοτήτων. «Οι τουριστικές δραστηριότητες δεν κάνουν παρά να επιδεινώνουν την κατάσταση καθώς ανταγωνίζονται τις άλλες χρήσεις της γης. Τα εθνικά πάρκα πρέπει να πάψουν να είναι νησίδες διατήρησης της άγριας ζωής και να ενσωματωθούν στις άλλες δραστηριότητες το ταχύτερο» προτείνει ο ΜΜ, και συμπεραίνει πως «εκεί που έφθασαν τα πράγματα ο κεντρικός σχεδιασμός δεν μπορεί να υποκαταστήσει την εμπειρική σοφία». Πολλοί, ίσως, διαφωνούν μ' αυτήν την θέση, εμείς πάντως την υιοθετούμε απόλυτα!

Για την Αιθιοπία συμφωνούμε με τον συγγραφέα πως «η ξηρασία δεν είναι το κυρίως πρόβλημα. Το θέμα είναι αν οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν την ικανότητα να αντιμετωπίσουν τις όποιες φυσικές καταστροφές. Και αυτή η εγγενής, κληρονομημένη ικανότητα μιας σειράς κοινωνιών φαίνεται πως χάνεται πια οριστικά κάτω από την μπόρα μιας προϊούσας ανεξέλεγκτης τεχνολογικής εξέλιξης, που μοιάζει με βιασμό της ιστορίας. Η φύση καταστρέφεται πρώτη και οι άνθρωποι ακολουθούν...»

Αναφορικά με την Βραζιλία τα αίτια της χρεωκοπίας της οικονομίας της θα πρέπει ν' αναζητηθούν στον καθαρά εξαγωγικό προσανατολισμό της, ενώ των κοινωνικών προβλημάτων στην διαρκώς επιδεινούμενη αντίθεση μεταξύ πόλης και υπαίθρου. Η αμφισβήτηση του αναπτυξιακού μοντέλου που επιβλήθηκε είναι και εδώ έντονη. «Η μουσική αποτελεί όλο και σπανιότερα, τρόπο ζωής στην Βραζιλία. Αντίθετα οι ιδιομορφίες, οι παραδόσεις, το καρναβάλι, ακόμη και οι εναπομεινάντες ινδιάνοι έχουν μετατραπεί σε εμπορεύματα. Η ενσωμάτωση των απομακρυσμένων περιοχών ή των ιδιόμορφων "άγριων" μικροκοινωνιών στην καπιταλιστική σφαίρα, απαιτεί μια πορεία ισοπέδωσης εξομοίωσης και ομογενοποίησης».

Στην Κολομβία η κοινωνική κρίση αποτελεί κυρίαρχο πρόβλημα και η ληστεία είναι τρόπος ζωής. Ενώ το πρόβλημα της διάρθρωσης της παραγωγικής θάσης της κοινωνίας παραμένει σ' εθνικό επίπεδο, η «ολοκληρωμένη ανάπτυξη (DRI) συνοδεύτηκε από εντυπωσιακές αποτυχίες». Η προλεταριοποίηση των αγροτών είναι ταχύτερη και η «καταστροφή των ανθρώπων και των κοινωνικών τους δομών, (η) καταστροφή των εδαφών και του φυσικού περιβάλλοντος (ακολουθούν) σε μια παράλληλη πορεία».

Στο Μεξικό η βιομηχανία κέρδισε το παιγνίδι σε βάρος της γεωργίας και η τεχνολογική εξάρτηση ήρθε από το παράθυρο. Η κεντρική διοίκηση δεν κατάφερε ν' αποδυναμώσει τον ρόλο των τραπεζών ως διαύλου εξαγωγής συναλλάγματος και ελέγχου των στρατηγικών τομέων της οικονομίας. Δεν χρειάστηκε έτσι παρά η πτώση των τιμών του πετρελαίου και η άνοδος των αμερικάνικων επιτοκίων για την απομυθοποίηση του μεξικανικού αναπτυξιακού θαύματος και την χρεωκοπία της οικονομίας της χώρας.

Τέλος στην Κούβα έγινε σαφές πως η επανάσταση αγνόησε βασικές ανάγκες του πληθυσμού προσπαθώντας να επιβάλει άλλες προτεραιότητες. Όμως, «μεταρρυθμίσεις και

επαναστάσεις καλό είναι να κατανοήσουν τις ιδιαιτερότητες, τις ποικιλομορφίες, τις αποχρώσεις. Οι ανάγκες του κόσμου έχουν διαμορφωθεί μέσα σε μια μακροχρόνια πορεία και έχουν αποκρυσταλλωθεί σε συγκεκριμένες μορφές που βρίσκουν το σχετικό τους αντίστοιχο τη δομή της παραγωγής. Έτσι, πολιτισμική και παραγωγική παρακμή θαδίζουν κατά κανόνα χέρι με χέρι».

Δεν γνωρίζουμε αν είναι τυχαίο που ο συγγραφέας διάλεξε την Κούβα για να ολοκληρώσει τον κύκλο των γεωγραφικών του περιηγήσεων. Πάντως, εκείνο που μένει στον αναγνώστη (ή, βέβαια, την αναγνώστρια) είναι μια επιθυμία του να ζήσει από κοντά την γοητεία που του προσφέρει (όχι μόνον η Κούβα αλλά και οι άλλες περιοχές), να κάνει τις δικές του διαπιστώσεις και να καταλήξει, ίσως, στα δικά του επιμέρους συμπεράσματα. Γιατί πιστεύουμε πως λίγοι θ' αμφισβητήσουν το κυρίαρχο συμπέρασμα του βιβλίου, ότι δηλ. απαιτείται ένας ριζικός αναπροσανατολισμός της κρατούσας αναπτυξιακής λογικής προς την κατεύθυνση της επανασυμφιλίωσης του ανθρώπου με την φύση.

Πάνος Πλαγιαννάκος

Υ.Γ. Αφήσαμε ως υστερόγραφο κάποιες «τεχνικές» παρατηρήσεις. Πιστεύουμε πως, παράλληλα με την παρουσίαση του χάρτη κάθε γεωγραφικής ενότητας, θάταν χρήσιμη η παράθεση ενός λεξικού γεωγραφικών, κυρίως, όρων (π.χ. σαβάνες, στέπες κ.ά.), υπό μορφήν παραρτήματος, ώστε ν' ανατρέχει εύκολα ο κάθε αναγνώστης. Επίσης η διαχρονικότητα των κειμένων δεν εξασφαλίζεται καθώς αρκετές φορές χρησιμοποιούνται εκφράσεις όπως «τον περασμένο Οκτώβριο» (σελ. 92), ή «τον περασμένο μήνα» (σελ. 120) χωρίς όμως να δίνεται και το χρονικό πλαίσιο αναφοράς. Επισημάναμε ακόμη αρκετά λάθη που θα πρέπει ίσως να χρεωθούν στον... δαίμονα του τυπογραφείου. π.χ. «Θερμικό πλαίσιο» αντί «Θεσμικό πλαίσιο» (σελ. 117).